

БЕЗБЕДНОСНА КУЛТУРА КАО ДРУШТВЕНИ
РЕСУРС НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Светлана С. Станаревић и Миланко М. Бодин
Универзитет у Београду, Факултет безбедности

У овом раду представљена је безбедносна култура као друштвени ресурс и фактор развоја националне безбедности, укључујући два битна процеса: први, као трансфер националне културе у безбедносну културу и, други, као трансфер националне безбедности у безбедносну културу.

Да бисмо развили ту поставку, кренули смо од националног оквира безбедности и безбедносне културе и размотрили на које све начине и укључујући које факторе, актере или институције безбедносна култура треба да допринесе развоју и очувању националне безбедности. Бројни су фактори који утичу на стабилност и развој националне безбедности. Поред војних, економских, политичких и технолошких фактора који проистичу из оснажености и стабилности демократских процеса и институционалне изграђености и ефикасности, веома су значајни и они који потичу из сфере културе, националне културе, а затим и безбедносне културе.

Безбедносна култура која је проистекла из националне културе јачањем и оснаживањем, пре свега националног идентитета, кроз јачање националне воље, патриотске свести грађана и спремности да се бране виталне националне вредности, усмерена је и ка остваривању трајних националних циљева, првенствено уз ослањање на сопствене ресурсе и капацитете у свим доменима развоја друштва. Тежиште рада је на улози и значају друштвене елите и националног система образовања, када је у питању трансфер националне културе у безбедносну културу, односно на улогу државних и друштвених институција, када је у питању трансфер националне безбедности у безбедносну културу.

Кључне речи: *национална безбедност, национална култура, безбедносна култура, друштвени ресурс*

Увод

Познато је да се национална безбедност односи на делатност државе којом она, у складу са својим друштвеним могућностима у садашњости и ресурсима које гради за будућност, штити властити идентитет, опстанак и интересе. При том су друштвене могућности у свом најширем схватању условљене и културним обележјима, као што су традиција, вредности, веровања, институције, али и начин живота. Када говори о безбедности, Љ. Стајић наглашава управо ту димензију дру-

штва, јер да бисмо били безбедни „није довољно само одсуство неког или нечег што нас угрожава, већ се мора живети у друштву које обилује правдом, моралом и културом, друштву које стално унапређује своје вредности“.

Национална безбедност може се представити као способност државе (нације) да опстане тако што ће заштитити територијални интегритет и суверенитет, остварити политичку самосталност и уз помоћ државних атрибута заштитити своје унутрашње вредности од угрожавања, које може доћи споља или изнутра. Заштита основних вредности друштва полази од активности националних безбедносних структура путем организованог специфичног апарата државе и не произлази искључиво из ефикасности, већ и суштине и функције, као и превенције укупних хуманистичких вредности којима се на цивилизован начин постижу национални безбедносни ефекти у друштву.

Разнолике су културно-теоријске традиције, из којих се могу издвојити и различита значења националне безбедности с обзиром на вредносно-нормативни потенцијал њеног садржаја, с једне стране, и фактичке организације системске природе, које постављају националну безбедност у контекст позитивноправног и политичког остваривања, с друге стране.² Свакако да национална култура својим садржајем и својим функцијама утврђује начин на који се национална безбедност изграђује, чува и развија, поштујући значај и одржавање свих важних компоненти нације као ентитета. Да би се то постигло, неопходно је да своје утицаје и деловање усмери тако да се изграђује и одржава одређени степен националне хомогености, да се пренесе доминантне идеје у сфери политичког и националног, уобличава и преноси владајући поглед на свет, укључујући вредносни систем и вредносне оријентације, чувају историјска сећања везана за процес настајања националног идентитета, конструише однос са „другима“, изграђују ресурси у материјалном и духовном смислу и слично.

Национална безбедност представља и „угаони камен“ концепта националног интереса, који као искључиву или најважнију вредност којој тежи најчешће истиче управо национално самоочување, тј. националну безбедност. Витални национални интерес представља корист, добит и погодност од посебног значаја за опстанак нације без обзира на начин на који се конституисала. Он не може бити предмет преговарања, већ представља крајњу тачку опстанка, за чију је заштиту држава спремна да употреби све расположиве снаге и средства. Интерес националне безбедности може бити интерпретација виталних националних интереса на различитим нивоима испољавања. Национални интереси треба да буду јасно дефинисани и да артикулишу намере нације, које државе реализују активним спровођењем политике на унутрашњем и спољашњем плану, уз мобилисање свих расположивих ресурса.

У овом раду желимо да представимо безбедносну културу као незаобилазан чинилац безбедносне политике унутар једне државе и на међународном плану, који значајно утиче на то да се национална безбедност унапреди и развије. Наиме, безбедносна култура може представљати прихватљив оквир или образац за безбедно-

¹ Љубомир Стајић, „Неке недоумице око схватања безбедности у XXI веку“, у: *Ризик, моћ, заштита – Увођење у науку безбедности*, приредио Владимир Н. Цветковић, Службени гласник и Факултет безбедности, Београд, 2010, стр. 342.

² Миленко Бодин: *Теоријски основи менаџмента националне безбедности*, докторска дисертација, Факултет безбедности Универзитета у Београду, Београд, 2007.

сну политику која ће бити смислена за теоретичаре и корисна за практичаре безбедности. Смисао овог концепта огледа се управо у томе да постави, али и објасни темеље безбедносне политике и да дефинише, а затим и развије средства која ће омогућити развој и просперитет државе, а на појединачном нивоу добробит, сигурност и квалитет живота. Већ је познато да се безбедносна култура такође може сагледати и у контексту превенције друштвених конфликта, системских одговора на ризике и као конститутивни део нових безбедносних инфраструктура.

Разумевање концепта безбедносне културе подразумевало би безбедносне активности и понашања који проистичу из одговорности и спремности деловања свих субјеката у једном друштву, у складу са стеченим знањима и вештинама, као и прихваћеним вредностима и вредносним оријентацијама, веровањима и изграђеним ставовима утемељеним у датој култури и културном наслеђу.³ Огледа се у начину на који се најшире схвата окружење, испољава разумевање за динамику друштвених односа (и на појединачном и на ширем плану), уочава важност апсолутне контроле над сопственим добрима (начело суверенитета), начина на који се уочавају и дефинишу опасности, ризици и претње, затим одређују интереси и бирају средства или инструменти за деловање.

Безбедносна култура може се разматрати и кроз њене унутрашње и спољашње манифестације. Унутрашње се односе на промишљање безбедности или развој идеје о безбедности, а спољашње на понашање у сфери безбедности, као и однос или приступ безбедности који се превасходно односи на спремност и способност да се одговори на ризике и претње, било у материјалном било у духовном смислу.

Према Љубомиру Стајићу, безбедносна култура је: *скуп усвојених ставова, знања, вештина и правила из области безбедности, испољених као понашање и процес, о потреби, начинима и средствима заштите личних, друштвених и међународних вредности од свих облика и носилаца угрожавања, без обзира на место или време њиховог испољавања.*⁴

Према овој дефиницији безбедносне културе уочавамо да се она одређује у односу на угрожавање, опасност или претње, који су кључне одреднице за успостављање и развијање једног оваквог концепта. Наравно, може се говорити и о неким другим, новим димензијама које се оријентишу према богатијем систему мотивације за деловање, као што су, на пример, бољи услови развоја и унапређења односа између одређених актера на међународној сцени или унутар државе упркос присутним претњама и опасностима. Такође, занимљива је и димензија која интегрише разнородне друштвене елементе и њихове специфичне функције, као и поткултуре, и њихове различите улоге, обављајући одређене фундаменталне функције у процесу хуманизације човека и његовог света.

У литератури се тек последњих година појављују текстови који јасније дефинишу и који са приметно више аргумената говоре о националним безбедносним културама, стављајући их у контекст обрасца глобалног управљања.⁵ Националне без-

³ Светлана Станаревић, *Концепт безбедносне културе и претпоставке његовог развоја*, докторска дисертација, Факултет безбедности, Универзитет у Београду, 2012.

⁴ Љубомир Стајић: *Основи система безбедности*, Правни факултет у Новом Саду, Нови Сад, 2011, стр. 59.

⁵ Видети: Emil J. Kirchner, James Sperling (eds), *National Security Cultures – Patterns of global governance*, Routledge, London and New York, 2010.

бедносне културе представљају објектив кроз који национални ауторитети преламају структуралне позиције државе у међународном систему, објашњавају субјективно разумевање објективних претњи националној безбедности, инструменте који ће се користити као одговор и придају предности или првенство унилатералним или мултилатералним акцијама. У том смислу се, према Кирхнеру (*Emil J. Kirchner*) и Сперлингу (*James Sperling*), издвајају елементи који одређују оквир националне безбедносне културе и на основу којих се она може анализирати.⁶ Када се говори о националном нивоу, дакле националној безбедности и безбедносној политици која се води у оквиру једне државе, уочавају се следећи елементи безбедносне културе: поглед на међународно окружење, национални идентитет, инструменталне склоности и предност у интеракцијама.

Први елемент односи се на питање да ли међународни мир почива на активној промоцији међународних правила и институција или на одвраћању и равнотежи моћи – дакле, какав је приступ рату, миру и безбедности. Национални идентитет је важан и разматра се његова заснованост на принципима либералне демократије, поштовању владавине права, одбрани људских права и грађанских слобода, те веровању у плурализам (у том смислу се и мултикултурализам може посматрати као политички концепт или као кључна компонента националног идентитета, што је, рецимо, случај Канаде).

Инструменталне склоности односе се на став државе о томе да ли при доношењу неких одлука и поступака на међународној сцени користи привилегију меке или тврде моћи; а, такође, о томе колико је насиље прихватљив начин да се тражи извршење политичке промене, било изнутра, било споља или се опредељују за решавање спорова мирним путем, применом ефикасних и принципијелних компромиса – дакле, да ли постоји тенденција да се користе више војна или више цивилна/мирољубива средства.

На крају, предности или давање првенства у интеракцијама подразумевају могућност да се делује мултилатерално у оквиру глобалних или регионалних међународних организација или више билатерално са земљама из региона, чак и са могућношћу да се буде готово изолован (пример Северне Кореје) или неутралан.

Концепт безбедносне културе има додирних тачака са многим сличним концептима који се заснивају и утемељују у концепту културе, као што су: стратешка, политичка или организациона култура и који уједно могу представљати његово теоријско извориште. Упоређујући их можемо утврдити где су тачке сусрета или размимоилагања у сагледавању предмета којим се баве. Тако, на пример, у односу на стратешку културу концепт безбедносне културе може се представити и као „ужи“ и као „шири“, у зависности од угла гледања, али свакако да има потенцијал да се развија и примењује у више димензија и аспеката, и са више расположивих инструмената. У складу са новим, измењеним концептом безбедности, који укључује бројне актере и не креће се само у оквиру војних претњи, стварају се услови који превазилазе могућности, замисли и идеје стратешке културе. Ипак, овог рада биће на трансферима⁷ који се одвијају на релацијама националне културе и националне безбедности, с једне стране, и безбедносне културе, с друге стране.

⁶ Исто, стр. 11.

⁷ Иманентно својство сваког делатног људског бића које можемо означити атрибутом „културни“, макар и да је реч о најрудиментаријим формама, јесте трансцендирање (трансфер) постојећег и стварање нечега но-

Трансфер националне културе у безбедносну културу

Све што има предзнак националног представља јасан израз једног посебног начина реаговања, и то нарочито на изазове глобалне и транснационалне промене. Национална „имагинација“ на посебан начин организује своје размишљање и одређује своје категорије као одговор на оно што се догађа у савременом свету. Када се говори о националној култури, а још више и о националном менталитету, и поред бројних оспоравања када је у питању легитимност појма, подразумева се или бар претпоставља становиште јединства, интегритета, кохерентности, консензуса, заједништва – дакле, све оно што представља позитивну вредност, како културну, тако и политичку вредност коју треба бранити и заштитити.

Процес идентификације са елементима специфичне културе подразумева снажан емоционални улог, а он је најинтензивнији, па често и најбогатији, када су у питању верски, етнички и/или национални идентитет. Из ове тврдње проистичу две ствари: прво, удео културе у фаворизовању стварања сложених односа између чланова дате заједнице са допуштењем да препознају сваког другог члана (нације) и замисле њихову заједницу као одвојену и дистанцирану од других и, друго, индивидуе социјализоване у оквиру посебне културе теже њеним унутрашњим симболима, веровањима, обичајима, вредностима, као делом који и њих уобличава.⁸

Посредством церемонија, обичаја и симбола сваки припадник заједнице учествује у њеном животу, емоцијама и врлинама и, преко њих, поново се посвећује њеној судбини. Артикалишући и чинећи опипљивом идеологију национализма и појмове нације, церемонијал и симболика доприносе осигуравању континуитета једне апстрактне историјске и судбинске заједнице.

Национална култура може се дефинисати као скуп претпоставки, веровања и вредности које деле припадници једне националне заједнице и који битно одређују њихово разумевање света, као и понашање у њему.⁹ Наведене претпоставке, вредности и норме углавном су подсвесног карактера и одређују замисао људске природе, однос према природи, као и односе између људи.

Да бисмо јасније разумели и одредили оквир третирања националне културе у овом раду, морамо поћи од чињенице да постоје различите културне групе у различитим географским регионима и да свака поседује заједничко културно памћење и заједнички систем симбола, што, опет, не значи аутоматски да је култура исто што и нација. Стога, дефинисање културе на националном нивоу није чест приступ антрополошких наука и наука о култури. Нације су релативно нова појава и не морају

вог, што на сврсисходнији начин задовољава одређену људску потребу или решава неко егзистенцијално питање. Да бисмо објаснили трансферно обележје концепта безбедносне културе морамо узети у обзир различите нивое и димензије у којима се трансфер одвија, тако да запажамо пренос одређених функција у оквиру културе, пренос категорија и теоријских конструкција из једног концепта у други (из културе у поље безбедности), пренос знања, пренос значења, пренос референтних објеката и субјеката безбедности из једног поља анализе у друго, пренос претњи, пренос методологија и истраживачких поступака и томе слично. У раду се посебно ослањамо на трансфере из поља културе и безбедности која имају национални предзнак.

⁸ Montserrat Guibernau, *The Identity of Nations*, Polity Press, Cambridge, UK, 2008.

⁹ Н. Јанићијевић: „Глобализација и националне културе земаља у транзицији: конвергенција или дивергенција?“, *Пословна политика*, год. 31, бр. 7–8, 2002.

неминовно да чине хомогену културу. Такође, појаве као што су национализам, глобализација, миграције и сличне, у савременим друштвима постају снажније и са јачим утицајима, јер, поред осталог, могу чак и ојачати културну разноврсност у оквиру једне исте земље.

Ипак, у литератури о менаџменту концепт националне културе је солидно успостављен и широко признат. Холандски истраживач Хотстеде [*Geert Hotstede*] све-стан је проблема перспективе ширег аспекта када се говори о култури, али у својим истраживачким радовима наводи снаге које интегришу (уцелињују), као што су: језик, национални образовни систем, национална армија, национални политички систем, национална заступљеност у спортским манифестацијама и догађајима, тржиште домаћих производа и услуга са одређеним вештинама и слично. Све заједно може довести до могућности концептуализације културе на националном нивоу, јер су детерминанте које имају утицај на „програмирање ума“ упоредиве, с обзиром на то да људи у оквиру једне земље мисле и осећају на сличан начин.

Хотстеде је дефинисао националну културу као „колективно програмирање ума које разликује једну групу људи од друге“.¹⁰ Он је предложио да се људи деле према колективном националном карактеру, који представља њихову културно ментално програмирање, које обухвата вредности, уверења, претпоставке, очекивања, перцепције и понашања. Да би се различите културе тумачиле, потребно је посетити за различитим димензијама појединачних култура, како би се њиховим поређењем пронашле сличности и разлике, односно створила матрица кроз коју би се преламале особине култура различитих народа.¹¹

Неки научници су подржали Хотстедеа и предложили оквир за проучавање културе на националном нивоу. Они су идентификовали основне друштвене проблеме који ангажују све људе без обзира на њихову националну припадност. Разлике међу земљама настају јер свака национална култура има другачији приступ прилагођавања идентификованим друштвеним питањима или проблемима који су од значаја за све. Поред тога, Стенкамп [*Jan-Benedict EM Steenkamp*] сматра да се култура валидно може појмовно замислити на националном нивоу, ако постоји неки облик заједнице у оквиру нације са значајним разликама у односу на припаднике других етничких заједница.¹²

¹⁰ Geert Hotstede, “National Cultures in Four Dimensions”, *International Studies of Management and Organization*, 1983.

¹¹ Хотстеде је био пионир у развоју националне културне димензије, кроз своја истраживања у локалним јединицама корпорације ИБМ у више од 50 земаља света. С тим у вези, Хотстеде је открио да култура има четири димензије помоћу којих се могу објаснити начини на које се људи из различитих култура понашају баш тако како се понашају. То би биле следеће димензије: дистанца моћи, избегавање несигурности, индивидуализам и принцип мушкост/женскост. У међувремену је у оквир анализе увео и пету димензију, која представља дугорочну оријентацију, а подразумева или прихватање дугогодишњих или краткорочних друштвених вредности. Слично су други истраживачи подржали ова Хотстедеова истраживања или су, као полазне тачке у сопственим истраживањима, узели идентификовање заједничких друштвених проблема, као што су: однос према власти, концепт сопства (однос између појединца и друштва), појединачни концепти мушкости и женскости и начин решавања конфликта. Видети: Shalom H. Schwartz, “Are there universal aspects in the content and structure of values?”, *Journal of Social Issues* (1994), 50, pp. 19–45; и F. Trompenaars, „Resolving International Conflict Culture and Business Strategy”, *Business Strategy Review*, 1996, Volume 7, Issue 3, pp. 51–68.

¹² Jan-Benedict EM Steenkamp, “The role of national culture in international marketing research”, *International Marketing Review*, 2001, vol. 18, iss. 1, pp. 30–44.

Уважавајући и могућу тензију између појмова културе уопште и националне културе, треба истаћи да се било које стваралаштво које називамо културним сматра отвореним за културну комуникацију најширих размера, али истовремено, уколико је у питању засебна култура, у њој се може распознати оригиналност у форми и садржају као нешто што исказује дух људи и народа међу другим људима и другим народима. У том смислу национална култура представља оквир стваралаштва и деловања који се по обиму и садржају појма не може нивелисати на општу културу. На основу таквог разумевања националне културе може се говорити о њеном утемељењу у одређеним цивилизацијским парадигмама, њеној трајности на основу специфичних културних образаца и актуелности у погледу особености искустава и начина живота народа на одређеном простору.

Познато је да „замишљена заједница“, као извор идентитета и као извор обавезе, најефикасније функционише када је заједница унитарна. Такође, јасно је да су такве заједнице малобројне и тешко их је одржати.¹³ С обзиром на то да постоји опредељење за суштинско јединство, национална култура, која, поред осталог, обухвата и начин мишљења и осећања, може да доживљава разноликост, различитост и комплексност као проблем. Различитост је проблем, зато што се доводи у везу са опасностима (које често, такође, могу бити само „замишљене“ или „умишљене“) културног и политичког пропадања, раздвајања, као и нереда.

Свакодневна реалност ипак је испуњена различитошћу, са којом савремене нације треба да живе и да се суоче. Зато је важно да се пронађу механизми овладавања плуралитетом и последицама које настају када се тим плуралитетом не управља на одговарајући начин. У теорији, али и политичкој пракси, већ су примењени концепти асимилације, мултикултурализма и интеркултурног дијалога, који по том питању дају и различите резултате.

Када је у питању јединство, у теорији су заступљене назнаке о снажном уверењу у неопходност постојања неке врсте повезујућег механизма „заједничког етоса“ (уцелињујућег начела – према Рут Бенедикт). Данас се још увек трага и тражи решење за уједињавајући принцип који би могао да се успостави у неком друштву (у националним оквирима, на пример). Политички мислиоци најчешће износе став како би јединство требало везати за изванполитички принцип, за неки концепт националног грађанства, где је оно схваћено као пристајање на скуп политичких начела, као што су: толеранција, поштовање владавине права, веровање у процедуре парламентарне демократије и тако даље.

Познато је и да други теоретичари одбацују принцип грађанског национализма као основ заједничке идентификације, јер, по њима, није довољно суштински; што значи да он не може објаснити зашто границе политичке заједнице треба да буду ту где су постављене, а не негде другде, затим не пружа било какав осећај историјског идентитета заједнице, везе које спајају данашњу политику са одлукама донетим и акцијама изведеним у прошлости. Неопходно је, дакле, да постоји снажнија

¹³ Према неким новијим проценама, у 184 независне државе у свету постоји око 600 језичких и 5.000 етничких група. Исланд и Кореја наводе се као примери земаља које су мање или више културно хомогене. Видети: Вил Кимлика, *Мултикултурализам – мултикултурно грађанство*, ЦИД, Подгорица, Јесенски и Турк, Загреб, 2004.

веза, која укључује потребу грађана да имају осећај свог историјског места и свог правог заслуженог места у савременом свету.

Пре него што се помире ове две супротстављене опције, важно је нагласити нужност трансфера акумулираног знања, искуства и других потенцијала из сфере националне културе у безбедносну културу, како би она одиграла своју водећу улогу „чуvara“ националне безбедности. Пре свега тога потребно је утврдити на који се начин, којим средствима и ангажовањем којих актера то може постићи. О некимa ћемо нешто рећи у тексту који следи.

Акумулираним знањима, вредностима и веровањима, потенцијалом који развија креативност и иновативност, национална култура омогућава да се лакше дође до одговора како да се заштите и сачувају виталне вредности, тј. вредности које се најбоље штите језгром савременог концепта безбедности – националном безбедношћу. За разлику од традиционалних виђења безбедности, која нису укључивала културну компоненту у својим анализама, савремена тумачења и погледи на безбедност и националну безбедност посебно уважавају културу и не устручавају се да је уведу у оквир анализе. Као што се показало исправним, идејна основа, антрополошка сазнања, појединачна и колективна психологија, представе и значења јесу друштвени чиниоци који су из темеља преобликовали материјалну структуру и шире и продубљеније разматрали категорије попут идентитета и његове релације према култури и безбедности.

Просвећеност друштвене елите

Идеја да одабрани треба да владају није нова, јер је још Платон говорио да филозофи, односно они који су супериорни јер су најмудрији, треба да владају друштвом или заједницом. Мудрост као критеријум за „одабране“, који су предодређени да владају, одавно је изгубила и устукнула пред једним другим, а то је моћ.

Према једном од најпознатијих теоретичара елите Рајту Милсу [*Wright C. Mills*], елита заузима највише командне позиције друштва. Друштвена моћ је концентрисана у елитним групама које контролишу ресурсе кључних друштвених институција. При том, испољавају огроман ауторитет не само над државним већ и финансијским, образовним, социјалним, грађанским и културним институцијама. Представљају мале групе, али су у могућности да покрену фундаменталне акције које дотичу и мобилишу све грађане. Примера ради, одлуке које се доносе у „дому бардова“ великих корпорација и банака утичу на стопу инфлације и запослености. Такође, потребе индустрије у великој мери одређују приоритете и политике образовних и истраживачких организација, али и главних економских агенција владе.

У теоријској литератури и истраживањима наводе се различити критеријуми формирања и разликовања елита. Сумирајући ставове више теоретичара, можемо говорити о елитама моћи, културним елитама, затвореним и отвореним елитама, елитама које разматрамо према степену структурне интеграције и степену сагласности око вредности. У складу са овим поделама, када се говори о националним елитама, разликују се три важне конфигурације: разједињене, консензусом обједињене елите и идеолошки уједињене елите.

Међу америчким теоретичарима влада мишљење да владајућа елита, која има моћ, црпи своје чланове из следеће три области: 1. највише политичке лидере, укључујући председника и неколико кључних чланова кабинета и блиских саветника, 2. велике корпоративне власнике и генералне менаџере, 3. високе војне официре. Тиме је и снага елите унапређена блиском сарадњом политичке, економске и војне организације.

Полазећи од става да се сва политика своди на борбу за власт, а да ултимативну врсту власти чине сила и насиље, Милс у својој књизи *Елита власти* објашњава како су врхови војске постали током 20. века део елите моћи. „По целом свету се сада стварност уобличава како то војне главешине хоће. Па и у Америци су у политички вакуум умарширали господари рата, војне главешине. Поред извршних органа великих привредних корпорација и политичара, сада генерали и адмирални – ти пријатни рођаци америчке елите – стичу и добијају све већу моћ при доношењу одлука, односно све више утичу на доношење оних најкрупнијих одлука.“¹⁴ Један од разлога повећаног значаја војне елите јесте, по Милсу, и у чињеници да је војска у савременом америчком друштву постала један од, појединачно узето, најснажнијих организатора научног и технолошког напретка и регулатора научних истраживања. Тако је и у неким другим друштвима.

Просвећеност једне нације, а нарочито друштвене елите, када је у питању безбедност, изузетно је важна, јер подстицај и развој безбедносне свести која је у темељу безбедносне културе доприноси развоју и очувању националне безбедности. Елита има задатак или улогу да, добро утемељена у свом знању и могућностима, шири најбоља знања, најбоље идеје свог времена, ослободи знање од свега што је грубо, просто, тешко, апстрактно, стручно, ексклузивно, да га хуманизује (најчешће улога културне елите) и учини га делотворним изван клике култивисаних и учених; и поред свега, да и даље остане најбоље знање и мисао тог доба, па тако и истински извор свежине и светлости.¹⁵

Како ће се дефинисати безбедност под утицајем је договора између државног руководства и елите. То је динамичан процес и питање прерасподеле моћи, а дефиниције безбедности морају да буду посредно постављене и у континуитету. Колико добро руководство успева да максимизира своју аутономију упоредо са учешћем променљивих притисака друштвене елите – одређује природу и степен политичке стабилности и постизање безбедности. Критична улога руководства јесте у његовој способности да балансира сопствена занимања са интересима друштвене елите.

У уобичајеним околностима политика има за циљ да развије међународни и унутрашњи дискурс о безбедности, да буду компатибилни док међусобно обликују један други. Фактор стабилизације структуре која се јавља током времена интеракцијом ова два дискурса јесте безбедносна култура, као скуп вредности, норми, правила и пракси у вези са безбедношћу која наводе на размишљање и образац деловања у пољу безбедности одређене државе. Државе у једном региону понекад могу да деле скуп културних вредности или безбедносну културу у целини. Безбедносна култура дефинише идентитет и тако обликује преференције и приоритете. Тако ак-

¹⁴ Рајт Милс, *Елита власти*, Култура, Београд, 1964, стр. 226.

¹⁵ Метју Арнолд, „Култура и анархија“, *Студије културе – Зборник*, Службени гласник, Београд, 2008, стр. 37–42.

ције и реакције у одређеним ситуацијама помажу да се објасне значајне разлике у политикама безбедности међу државама које могу да деле исто безбедносно окружење и/или су снабдевене са доста сличних домаћих институција.¹⁶

Уколико се држава првобитно определила за кооперативне односе са окружењем или у оквиру неког савеза, специфичне супкултуре или, у овом случају, елите могу да утичу на способност државе да одржи такве односе. Традиције, вредносне оријентације и дубоко укоренењени приоритети војске могу да имају одређени утицај на безбедносну политику и да олакшају или отежају сарадњу у безбедности. Као пример могу да послуже одлучујуће војне експертске групе које дају виртуални вето над одлукама, за или против сарадње у области безбедности, или се њихови ставови преносе преко друштва и утичу на безбедносну културу једне земље.

Национални систем образовања

Смисао и улога образовања у савременим друштвима огледају се у ставу да оно треба да омогући развој друштва, његову савременост, извеснију будућност, квалитет живота и услове да чланови тог друштва живе слободно и срећно, односно да остваре „идеал мира и социјалне правде“. Као предуслов напретка, образовање је саставни део најширих и најзначајнијих друштвених преокупација у свим земљама света. Оно припада „само“ мекој моћи националних држава и, као такво, једно је од најмоћнијих средстава за културно, етичко, професионално формирање личности у условима научно-технолошке револуције, демократизације друштвеног живота и тржишне привреде.

Готово све теоријске расправе и анализе заснивају се на прихватању, подржавању и развијању потреба да се образовни систем ухвати укоштац са савременим проблемима којима обилује свако друштво, и развијено и неразвијено. С тим у вези прокламују се стратешки циљеви који подразумевају: унапређење образовања сходно променама, представљање образовања као развојног ресурса на националном и локалном нивоу, усаглашавање са европским тенденцијама и интернационализацију, али и уважавање образовања као инструмента очувања и развоја националног и културног идентитета. Свака култура развија институције за васпитање и образовање које члановима групе/друштва преносе знања важна за развој, очување и опстанак те групе. Форме у којима се такво знање уводи и преноси могу бити разноврсне.

Унапређење образовања, сходно променама којима је једно друштво захваћено, мора уважити и оне промене које преиспитују досадашњи политички, државни, економски, образовни и културни идентитет. Сва савремена збивања крећу се у оквирима општег, планетарног преплитања идеја, догађаја и актера. Сложена међузависност диктира развој економије, технологије, политике, медија и других чинилаца, а њен први плод је постепено потискивање националних суверенитета и разарање локалних идентитета пред инвазијом моћних транснационалних институци-

¹⁶ Peter J. Katzstein, "Introduction: Alternative Perspectives on National Security", in *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, edited by Peter J. Katzstein, New York: Columbia University Press, 1996; Keith Krause, "Critical Theory and Security Studies the Research Programme of Critical Security Studies", *Cooperation and Conflict*, Sage Journals, 1998.

ја и процеса. Ова глобализација подразумева стварање нових културних блокова и синтеза, али и губитак, нестајање – у распону од декултурације до отвореног етноцида – бројних мањинских култура.¹⁷

Такође, можемо приметити да су сва савремена друштва у мањој или већој мери изложена утицајима ових садржаја, и то посебно образовни и културни системи. Све чешће се у локалном миљеу репродукују социјалне установе, вредности и обрасци понашања глобалног друштва. Животни стилови, аспирације, доколица, потрошња, рад, информације и слично – носе дубоке трагове глобалне културне хомогенизације, оријентишу се и сагледавају мерилима и трендовима глобалне културе. Као одговор на ове утицаје пожељно је да свако друштво и/или држава изграђују своју концепцију усвајања тековина „светског друштва“ (*world society*), односно интеграције у глобализоване социјалне и друге институције, али и да буде свесно модела понашања, интелектуалних и материјалних ресурса који прате глобалне културне токове. Наравно, локална верзија глобалне културе сучељава се са локалним културним идентитетом, националним културама, чије преобликовање може имати и велике патолошке последице, те угрозити саму идеју културног диверзитета или плуралитета култура.

Поред турбулентних промена у сфери економије и убрзаног протока информација, плурализам вредности такође је једна од најуочљивијих одлика савременог света али, исто тако, на националном и међународном плану значајно је присуство дискриминације и насиља. Друштвени оквир у којем егзистирају и делују појединци и групе испуњен је несигурношћу у погледу остваривања људских права и слобода, поштовања институција и принципа демократског развоја и просперитета.

Пошто је савремени свет пун противречности, незаобилазно је поставити питање колико и на који начин образовање може да утиче на избегавање конфликта, на развијање свести о „другима“, о постојећој међузависности, изазовима, ризицима и претњама који оптерећују свакодневни живот, а који ће људе покренути да се суоче са њима и одговоре на прави начин, као и да их усмери на међусобну сарадњу. Ниво образовања, квалитет образовања и образовна постигнућа утичу на то како се човек односи према самом себи, другим људима, припадницима различитих етничких група, човечанству. Због тога је веома важно како се одређују и конституишу садржаји наставних планова и програма на свим нивоима националног система образовања, како се и који кадрови обучавају за преношење тог знања и у којим се условима оно спроводи.

Нашу пажњу треба да заокупи и чињеница да је модерни образовни систем, према мишљењу многих теоретичара и аналитичара, раздвојио један сегмент живота од другог, одвојио научну анализу од филозофске спекулације, технологију од „хуманологије“, науку од уметности, интуицију од интелекта и, самим тим, довео до превласти техничког знања и његових несумњивих резултата. Такође, довео је до сужавања видокруга човекове мисли и делатности, тако да се смањила његова аутономија као индивидуе, његова способност да се одупре нарастајућем апарату масовне манипулације, његова снага имагинације и његов независни суд. Напредак техничких средстава просвећивања, као што смо већ приметили, праћен је процесом дехуманизације, па такав напредак прети да поништи сâм циљ који треба да се оствари – идеју човека.

¹⁷ Antony D. King (ed.), *Culture, Globalization and the World – System*, London, Macmillan, 1991; према: Триво Инђић, *Технологија и културни идентитет*, Службени гласник, Београд, 2009, стр. 126.

Образовање, као што знамо, има задатке ширег друштвеног значаја – да упути људе и приволи их људским правима, естетским, моралним, етничким, националним, културним и универзалним хуманистичким вредностима, да их научи разумевању неопходности међународне сарадње и очувања светског мира и безбедности као услова егзистенције свих људи. У савременом друштву све више се истиче значај образовања, посебно због усложњавања свих форми живота и увођења високих технологија. У том смислу је подизање нивоа безбедносне културе кроз национални систем образовања значајно за спасавање људске заједнице од (само)уништења, при чему се највише рачуна на снагу људског разума и његову културу.

Духовност¹⁸ коју је појам безбедности поседовао у древним временима и која је у међувремену изгубљена – култура је успела да врати у своје поље, управо кроз концепт безбедносне културе. Образовни аспект безбедносне културе, који је утемељен кроз оквир националног система образовања, мора да испољи и развије управо и ту димензију, која ће „оплеменити“ хладну технолошку сферу, која иначе доминира. Тиме ће се опремити не само потребним знањима рационалног и логичког карактера, већ и знањима и вештинама, веровањима и вредностима које проистичу из интуитивних, креативних, духовних облика знања потребних сваком члану друштва који је у процесу образовања, а и осталима.¹⁹

Јединствени национални образовни програми морају се креирати управо тако да промовишу оне вредности које су значајне за будући заједнички живот и идеје које ће донети стабилност, а надасве безбедност за целокупну заједницу. Такође, потребно је да испуне и услове који обухватају традиционалне вредности везане за живот свих групација на том простору, да буду атрактивне за све слојеве друштва, да озбиљно одговоре на изазове и да буду атрактивни за земље из окружења, са којима најпре сарађује и развија добросуседске односе.

Образовање према циљним групама

Свакако најважнија група која је у процесу образовања и која је потребно да буде обухваћена процесом усвајања знања и принципа, што промовише концепт безбедносне културе, јесу деца и млади. Образовање, као што знамо, има веома важну улогу информисања и формирања деце и младих као активних и одговорних чланова заједнице у којој живе. Један од основних циљева образовања²⁰ јесте да

¹⁸ У древним временима концепт безбедности првенствено је био повезан са духом и духовношћу. Она је била есенција теолошког појма. Безбедност је сагледана као диспозиција, поглед на свет и духовно стање, како у психолошком, тако и у моралном погледу. Грчка реч *ataraxie* (део ума, или у значењу – мир) користила се како би се описало стање безбедности. Видети: J. Peter Burgess, "Security as Ethics", *Policy Brief*, Oslo: PRIO, No 6/2008.

¹⁹ Макс Вебер је, позивајући се на Ничеа, говорио о „стручњацима без духа, уживаоцима без срца“ као типичним представницима модерне културе. И један и други тиме указују на проблем знања које се непрекидно увећава, али које се више не може повезати ни са чим људским као својим средиштем. Видети: Алаида Асман, *Рад на националном памћењу*, Библиотека ХХ век, Београд, 2002.

²⁰ Данас се све више говори о новим приступима образовању, који су назначени у бројним стратегијама образовања за 21. век и који се могу операционализовати кроз четири образовна циља која морају да се остваре: учити да би се знало, учити да би се радило, учити да би се живело заједно и учити да би

развије самосталан лични идентитет младог човека, чему треба да допринесу сви наставни предмети и целокупан васпитно-образовни процес.

Као што је већ познато, наставни предмети који највише предњаче као носиоци националних обележја јесу матерњи језик и књижевност, историја, географија, али и предмети посвећени културном стваралаштву одређене националне заједнице. Ови наставни предмети пружају основна сазнања о култури народа којима се припада, њиховој историји и географским обележјима територије на којој се живи, али и знања о народима и културама ван граница те државе. Пригодним садржајима у оквиру тих предмета ученици могу најлакше усвојити основна знања о свом националном пореклу и развити свест о поседовању специфичних културно-антрополошких, национално-историјских, вредносно-обичајних и језичких обележја. Уз упознавање културних посебности сопствене националне заједнице, пожељно је да ти предмети усмеравају ученике на разумевање и поштовање других народа, на прихватање разлика произашлих из утицаја другачије средине и на усвајање и поштовање основних људских права и слобода.

Тиме се, као што је већ раније наглашено, ствара основа за трансфер културног обрасца као друштвеног ресурса развоја преко гранања образовања у правцу безбедносне културе,²¹ организационе, као и професионалне културе рада и стваралаштва. На тим основама гради се идентитет младих као аутентичан темељ за обликовање људских ресурса једне земље и за њихову спремност да се суоче са свим изазовима, ризицима и претњама које их окружују.

Образовањем се, иначе, више развија и јача одређени систем вредности и обичаја које једно друштво настоји да промовише у свим приликама, а они даље утичу на избор садржаја којима ће се дати преимућство у преносу знања и средствима која ће користити да би остварили те циљеве. Образовни процес мора бити обогаћен и хуманистичким садржајима, а хуманистичко образовање мора постати део опште културе и културолошке самосвести сваког појединца. На тај начин култивише се и обогаћује личност појединца и групе, и пружа им се шанса да успешније пронађу и изграде свој идентитет и сагледају сва ограничења, препреке и изазове глобалног друштвеног развоја. Развој идентитета представља суштину развоја и филозофије образовања за 21. век и њен најважнији циљ.

Откривањем властитог идентитета (издвајањем цивилизацијских колективних вредности из културне историје света и сопствене нације) развија се не само колективно памћење, већ се омогућава откривање и чување властитог групног и индивидуалног идентитета, али и других личних и друштвених вредности. При том се развија осећај припадности својој нацији, али и човечанству, па се, с једне стране, негује национални идентитет, а, с друге, развија и обогаћује дух „планетарног човека“.

се било/живело (остваривање људске целокупности, развој личног и групног идентитета, самопоштовања и самоуважавања).

²¹ Било је већ успешних покушаја да се предмет *Безбедносна култура* уведе у образовне програме средњих школа и на факултетима у Републици Србији и у Босни и Херцеговини. Као резултат одређених пројеката и програма у образовним установама објављене су и прве публикације из ове области. Видети: Љ. Стајић, С. Мијалковић, С. Станаревић, *Безбедносна култура*, 2005; Љ. Стајић, С. Мијалковић, С. Станаревић, *Безбедносна култура младих*, Драганић, Београд, 2006; С. Станаревић, Ф. Ејдус (уредници), *Појмовник безбедносне културе*, Центар за цивилно-војне односе уз покровитељство Министарства омладине и спорта, Београд, 2009.

Позната је већ и мисао која политичка размишљања, активности и одлуке представља као безбедносни пројекат. Архитектура савремене политичке моћи, која је оличена у држави и у институцијама и појединцима, укључујући савремене демократске политичаре, своје кључне премисе гради на темељима безбедности и безбедносних потреба. Управо због тога је важно да политички лидери који се позивају на безбедност располажу знањима и умећима који ће помоћи да се безбедносна култура оствари примењујући адекватна политичка, економска, културна, војна, полицијска и друга средства. Креатори политике и стратегији склони су да виде ситуацију кроз свој културни „објектив“, са недовољно разматрања и калкулација перспектива и интереса других, те је у том смислу потребно озбиљније поради на њиховом образовању.

Неке културе и политике, као што је у литератури већ разматрано, одређене су према безбедности на Хобсов начин, а неке на Кантов. Начин на који ће се остварити и применити безбедносна култура у једном друштву не умањује значај и одговорност владајућих политичких снага, као једне од циљних група које су важни промотори тог концепта. Зато се и они идентификују као циљна група која треба да буде одговорни носилац трансфера националне културе у безбедносну културу и који се морају укључити кроз неку форму образовног процеса како би стекли, а затим и оправдали тај статус. На сличан начин могу се посматрати и кадрови/људски ресурси из безбедносних структура.

Медији, као средство и организација преко које се преносе поруке широкој и друштвено мешовитој публици, такође су веома значајна циљна група која треба да буде део образовног процеса и активности, кроз које се садржаји националне културе представљају на начин да доприносе промоцији и развоју безбедносне културе трансфером акумулираних знања и вредности. Средствима масовних комуникација управљају менаџери одређених профила и са посебним стручним знањима, али који у сваком тренутку морају бити свесни значаја безбедносне културе и потребе да обогате своје програме, рубрике и сајтове образовним садржајима који шаљу поруке мира, толеранције, поштовања и уважавања других и другачијих, као и упозорења о ономе што може да повреди, разболи, манипулише или „заведе“.

Трансфер националне безбедности у безбедносну културу

Као што из досадашњег излагања може да се закључи, национална безбедност представља вишу форму развијања интереса безбедности пренету на људске структуре и ентитете, као полазне и темељне структуре за концептуализацију културе, безбедности, а затим и безбедносне културе. Да би се извршио трансфер националне безбедности у безбедносну културу, неопходно је подржати активну, конститутивну улогу нације у оквиру безбедности политичке заједнице, изградити националну свест припадника политичке заједнице, кроз изграђене државне и друштвене институције развијати понашања заснована на моралним и етичким начелима и поштовању норми, оријентисати је према неким важним вредностима које се изграђују и кроз институције образовања, културе, привредне структуре и сличне механизме.

Национална безбедност, без обзира на начин интерпретације и начине употребе, заснована је на различитим културно-историјским традицијама и носи у себи вредносно-нормативни потенцијал, који се може уобличити и уоквирити кроз безбедносну културу. Да би се извршио трансфер, веома је важно усагласити факторе који, с једне стране, доприносе различитим аспектима живота нације, а, с друге, угрожавају облике и начине реализације.

Успоставити и сачувати националну безбедност озбиљан је изазов, посебно када постоје различити изазови који подривају национални идентитет, а могу се препознати и у неким наднационалним структурама. Трансфером у безбедносну културу национална безбедност добија преко потребну стабилност, утемељену у културалним компонентама које имају доминантну или значајну улогу у реакцијама и понашању државе и њених институција, друштвене групе или појединца у односу на безбедносну претњу.

Безбедносна култура и државне институције

Држава је основни и уједно најзначајнији облик организовања друштва и носилаца власти на одређеној територији. Такође, она је правни субјект унутрашњег и међународног права, али и регулатор најважнијих процеса и односа, како у сфери економије, политике, тако и у сфери безбедности, културе, образовања и свих других делатности које доприносе остваривању појединачних, заједничких и општих циљева, потреба и интереса. Своју моћ и стабилност држава достиже развијањем способности управљања или јачањем капацитета, тј. квалитета институција. То је важно и за њен општи развој и за заузимање значајних позиција на међународној сцени, које ће јој омогућити стабилност, сигурност и безбедност. Као важна претпоставка мора се уважити чињеница да иницијативе и подстицај за развој институција, као предуслова безбедности, треба проналазити управо унутар државе и међу „домаћим актерима“. Насупрот томе, ту важну улогу све више преузимају међународне институције и организације за помоћ, донатори, зајмодавци и слични који нуде услове, програме и пројекте за структурално прилагођавање, а заузврат носе много проблема, ограничења и притисака.

У савременим условима, и поред свих противречности и критичких размишљања, суверена територијална држава је и даље стандардна јединица и референтни оквир у којем се разматра безбедност. Држава је кључни субјект који је способан да суверено остварује своју власт, а самим тим организује и чува националну безбедност у складу са националним интересима. Она кроз међународне и унутрашње правне норме дефинише јасне одреднице концепта националне безбедности у политичком и правном смислу и адекватном безбедносном политиком остварује важну улогу у животу и опстанку нације. Безбедносна политика укључује низ механизма и средстава којима осигурава безбедност на свим нивоима, а када је у питању држава, она подразумева очување државног суверенитета, мира и благостања.

Да би се изоштрило разумевање потенцијала и границе безбедносне политике, па самим тим и унапредила текућа дебата о актуелним безбедносним проблемима, морају се уважити и безбедносна култура и могућности њене трансформације. Држава би требало да буде политичко тело сопственог националног суверенитета, а инте-

рес националне безбедности мора уважити културно-историјску суштину и природу настанка те исте државе. Безбедносна култура јавља се као специфичан одраз културно-историјске суштине и, негујући културне вредности и вредности нације, задржава и специфичан однос према држави која је на тим вредностима заснована. У том смислу јавља се и тежња да се, поред уважавања права мањинских националних заједница, мора пронаћи начин да се заштите и права већинске националне заједнице.

Држава се одувек, па чак и данас, када је њена улога у том погледу редукована, сматра главним „заштитником вредности“, управо због тежње да створи нови тип и степен цивилизације. Поред тога што суштински делује на економски потенцијал, снаге и развој економске производње и стварање нове структуре, она има веома важну улогу и када су у питању фактори „надградње“. Наиме, и на том пољу држава и њене институције представљају инструмент рационализације и убрзавања развоја и напретка. Она делује плански, подстицајно и усмеравајуће, с једне стране, али, с друге, и „кажњава“, јер када се створе услови у којима је одређени начин живота „могућ“, „кривично дело или прекршај“ мора имати казнену санкцију с моралном импликацијом, а не тек генерички осуђено као „опасно“.²²

Држава је, да поновимо још једном, организацијска и референтна целина, где се најбоље одражава могућност да се развије безбедносна култура, која ће кроз активности државних институција остварити преко потребну легитимност држави да влада и управља грађанима – држављанима. При том, треба уважавати чињеницу да су грађани делегирали свој суверенитет у суверенитет државе, како би се остварила њихова безбедност. Да би се то постигло, неопходно је и поштовати људске вредности као меру за реализацију основних егзистенцијалних могућности које ће безбедносна култура уградити у оквир деловања државних институција.

Безбедносна култура и друштвене институције

Безбедносна култура као значајна компонента рада и развоја индивидуе, групе или колективитета постала је и једно од најширих подручја целокупног друштвеног живота. Савремени друштвени простор, са сложенем и динамичном друштвеном структуром и друштвеним односима, представља својеврстан изазов за успостављање и развој специфичног односа безбедносне културе и одређених димензија друштва, па тако и друштвених институција.

Свако друштво има своје друштвене институције. То нису објекти, зграде или нека друга места, већ специфична структура односа, обавеза, улога и функција. То су друштвени концепти и праксе, који, такође, укључују когнитивне структуре. Чланови друштва имају заједнички ментални концепт доброг и лошег, реда и односа, као и специфичне обрасце доброг (позитивне вредности). Они који не поштују ове појмове асоцијални су, припадници криминалног миљеа и углавном на маргинама друштва (то чак могу бити и изузетно надарени појединци, у исто време несхваћени или појединци који представљају „црне овце“ у свом окружењу).

²² Антонио Грамши, „Хегемонија, интелектуалци и држава“, у: *Студије културе – Зборник*, Службени гласник, Београд, 2008, стр. 148–154.

Друштвене институције изграђују се у сфери политике, економије, религије, језика, образовања, уметности и другим подручјима. Ове институције су значајне и виде се као посебни фактори друштвеног идентитета, а важни су за разумевање друштва и интеграцију у друштво. Свака од ових институција има јединствену историју и специфичну функцију у очувању друштвених норми, вредности, културе и веровања. Самим тим значајно је одредити и назначити важност ових институција у трансферу националне безбедности у безбедносну културу и њеном промовисању.

Институције које регулишу понашање појединца у кључним областима друштва, а самим тим и безбедносне културе свакако су:

а) породица и мрежа друштвених односа за спровођење репродукције и социјализације (Као што знамо, породице и породичне везе представљају места где деца одрастају и стичу примарну социјализацију. У идеалном случају породице се одликују великом осећајношћу, бригом и дружењем, а своје чланове обасипају љубављу и партнерским односима, помажући им да се осећају заштићено, безбедно и задовољно. Породице несумњиво имају кључну улогу у репродукцији статусне позиције. Наиме, деца наслеђују друштвени положај, који умногome произлази из породичног стабла, односно социо-економског статуса и угледа његових предака);

б) институције у области образовања и обуке које треба да обезбеде пренос и неговање знања, способности и специјализованих вештина;

в) институције у области тржишта рада и привреде које треба да обезбеде производњу и дистрибуцију робе и услуга;

г) институције у области владавине права, политике које треба да обезбеде одржавање друштвеног реда и стабилности;

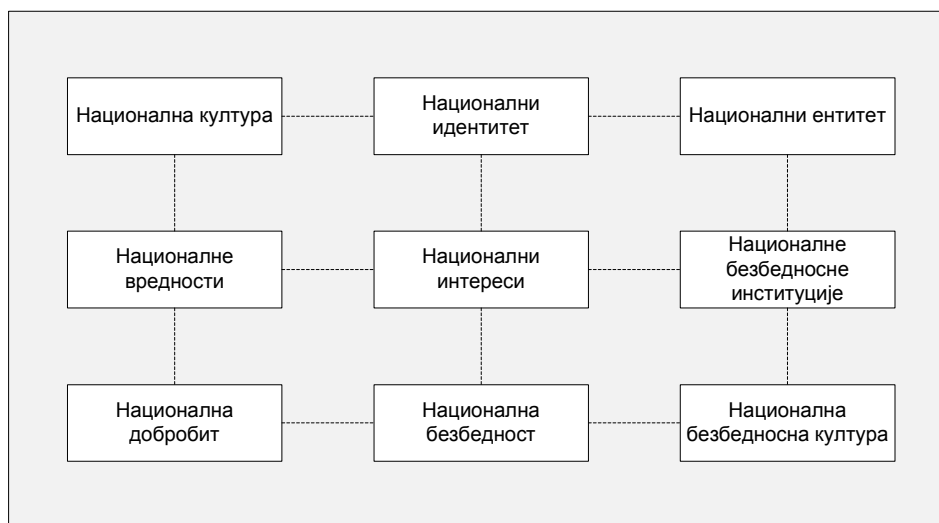
д) културне, медијске и верске институције, које треба да обезбеде развој контекста значења, вредносних оријентација и симболичких кодова.

Веома важно питање, када се говори о друштвеним институцијама, јесте питање институционалних појава, њиховог континуитета и промена. Између влада и научника из области друштвених наука постигнута је сагласност да институције нису статичне. Процеси институционализације и дезинституционализације одређених образаца понашања јављају се стално. Током времена мења се и значење институција. Оне, такође, могу бити локус друштвене промене. На пример, институција породице претрпела је суштинску промену још од средине 20. века, а у међувремену су породичне форме постале веома различите.²³

Институција цркве такође је претрпела трансформацију у свом значењу и функцији. У предмодерним друштвима производња и пренос нових знања били су једна од централних функција верских институција, поред ширења вредносних оријентација и културних кодова. У савременим друштвима образовне институције преузеле су први задатак, док је црква ограничила своју мисију да преноси значење и тумачење света. Међутим, институције културе и медијске сфере све више постају конкурентне цркви управо у овој области. У исто време модерна друштва су сведоци нових пракси, где се врши диференцијација верске праксе и где расте плурализам светских религија.

²³ Модел породице повезан је са сексуалношћу, саживотом и подизањем детета у јасно дефинисаном институционалном облику названом брак, при чему се јавља низ нових облика породичног домаћинства (неудати/неожењени родитељи, хомосексуална домаћинства, породице без деце и слични облици заједница).

Промене у функцији и промене у значењу институција веома су важне, а безбедносна култура и њена улога у тим трансформацијама битна је, јер их може ојачати или бити извор најбољих решења и одговора на проблеме које трансформација може изазвати (шема 1).

Шема 1 – Концептуална анализа безбедносне културе

Једном утврђена у организацији друштвеног живота, али и као оријентир у раду одговарајућих државних институција, безбедносна култура повратно утиче и на своје изворе, као и на своја исходишта. Разумевање овог феномена ставља се у оквир концепта друштвених ресурса уопште. Друштвена интеракција, људски ресурси који се стварају кроз процесе васпитања и образовања, идентитет који се тако уобличава у културу заједнице, установљење правила и стандарда друштвених организација и такозване институционалне мреже која усмерава живот у друштву и држави –представљају вредносни оквир настајања безбедносне културе.

Интеракција, тј. међуделовање различитих слојева националне и безбедносне културе постаје друштвени ресурс развоја националне безбедности, а тиме и других аспеката добробити народа и државе. И то све када се постигне транспарентни институционализовани организовани повратни (*feed back*) поступак њеног функционалног препознавања. То конкретно значи да се, примера ради, интеракција елементарних приказаних на шеми 1, као што су национални интереси, безбедносне институције и безбедносна култура усмерава у (научно утемељен) програмски концепт артикулације анализе и примене сазнања којим се, с једне стране, култивишу интереси, а с друге стране – повратно структурира безбедносна култура према темељним националним интересима.

Институционални развој безбедносне културе

Формулисање неке идеје, принципа или концепта културно је безначајан ако се и све док се не преведе у организовани оквир здружених активности. Претварање изума (идеје) појединца у стандардну својину заједнице и њено учвршћивање у институционални систем деловања или понашања означава прелаз из прекултурне у културну фазу једне заједнице. Институционална структура је универзална, без обзира на карактер и облик културе, на њено порекло, развојни степен материјалног или духовног живота, карактер друштвених односа и друга специфична или локална обележја која припадају једном културном ентитету.

Свако друштво има одређене институције које регулишу друштвене односе и начин дистрибуције друштвених улога и положаја, прописујући одговарајуће облике понашања. Друштвени живот увек је институционализован, што значи подвргнут одређеним правилима која појединци и друштвене групе морају усвојити да би друштвени систем несметано функционисао: од сродничког система, као универзалног институционализованог оквира, преко појаве државе, као средишта правног институционализовања друштва, до сложених модерних друштвених система са диференцираним подсистемима и специфичним институцијама.

Познато је да институције уносе ред у друштвене односе, редукују флексибилност и варијабилност понашања те ограничавају могућности једностраног остваривања личног интереса или нагона. Основна логика деловања јесте следеће правила – прескрипција које се заснивају на логици прикладности и на осећају права и дужности које произлазе из идентитета и припадности (политичкој) заједници и њеном етосу, односно праксама и очекивањима од њених институција. Логика прикладности односи се на појединачну културу. Не постоји претпоставка о нормативној супериорности. Логика прикладности може произвести истинољубивост, правичност, поштење, поверење и великодушност, али и крвне освете, одмазде и етничке сукобе у различитим културама.²⁴

Уколико јасније изградимо у теоријском смислу проблемско поље, јаснији и садржајнији биће приступ изградњи институционалне мреже у оквиру које ће се водити координација фактора релевантних за националну безбедност. Самим тим ствараће се услови и могућност да се кроз постојећу мрежу институција уведе и безбедносна култура или да се стварају нове институције у складу са поставкама овог концепта. То може да подразумева креирање студијских образовних програма, института и центара за истраживање и промоцију безбедносне културе, формулисање кључних докумената, укључујући стратегије, развој база података и националних инвентара, имплементирање принципа и поставки безбедносне културе у безбедносну праксу субјеката безбедности, развијање и јачање техничких и менаџерских капацитета у том и у другим секторима, и слично. У друштву које успева да одржи своју унутрашњу интегрисаност могуће је и очување властитог идентитета, вредности и традиције и остваривање фундаменталних државних и националних интереса. Осим тога, интегрисано друштво лакше решава кризне и конфликте ситуације, а уједно је и мерило развијености и имплементираниости безбедносне културе у друштвену структуру и друштвене односе.

²⁴ *Институције и институционализам*, приредили: Петар Бојанић, Иван Младеновић, Службени гласник, Београд, 2010.

Закључак

Развој у којем је култура доминантна основа обезбеђује равнотежу између очувања специфичности (путем ослањања на сопствене материјалне и духовне ресурсе) и освајања новог, тј. обогаћење новим специфичностима (отварањем сопствене културе према другим културама, као и контактима са спољним светом). Друштвена улога и значај културе у савременом свету имају потпуни легитимитет, јер је она повезана са свим токовима друштвеног живота, интегрисана у све друштвене појаве и процесе. С тим у вези, трансферна и развојна обележја безбедносне културе подразумевају и другачије начине промишљања и дискусије на тему изналагања нових националних стратегија и програма који ће правовремено и ефикасно одговорити на безбедносне изазове, ризике и претње, те оспособити друштво за живот у свету који се константно мења. У том смислу, и развој концепта безбедносне културе треба да се креће у правцу стварања услова за заједнички живот, развијања способности кључних политичких и других државних и друштвених актера за решавање проблема из сфере безбедности, промовисања и развијања толеранције на свим нивоима живота и рада у једном друштву, разумевања и уважавања других и другачијих, разумевања разлога због којих се свет мења, развоја солидарности и адаптације, и слично.

Циљ безбедносне културе јесте да осмисли, припреми и омогући остваривање безбедности појединца, заједнице и сваког организованог људског ентитета, да се не деси безбедносна катастрофа, као највише и најрестриктивније остварење безбедносне претње, с једне стране, и да се сви актери оспособе да искористе све своје могућности за развој и напредак, с друге стране. Да би се достигло то жељено стање безбедности, поред осталог, потребно је ширити безбедносну свест и одговорност на појединачном, државном и глобалном нивоу, и то као константну делатност. Безбедносну културу настојали смо представити као једну од најбитнијих категорија савременог концепта националне безбедности, при чему она конкретно може представљати материјализацију замисли безбедности, а, с обзиром на то да њена пуна афирмација тек предстоји, овим радом желели смо и да укажемо на неопходност развијања и пружања подршке истраживањима у тој области.

Да би безбедносна култура стекла и статус ресурса који значајно доприноси јачању и развоју националне безбедности, мора се нагласити улога националног образовног система, друштвене елите и различитих друштвених институција, као и стратешких опредељења у избору начина и средстава за вођење националне безбедносне политике.

Литература

1. Асман, А.: *Рад на националном памћењу*, Библиотека XX век, Београд, 2002.
2. Арнолд, М.: „Култура и анархија“, *Студије културе – Зборник*, Службени гласник, Београд, 2008.
3. Бодин, М.: *Теоријски основи менаџмента националне безбедности*, докторска дисертација, Факултет безбедности Универзитета у Београду, Београд, 2007.
4. Бојанић, П., Младеновић И., (приређивачи): *Институције и институционализам*, Службени гласник, Београд, 2010.

5. Burgess, J. P.: "Security as Ethics", *Policy Brief*, Oslo: PRIO, No 6/2008.
6. Грамши, А.: „Хегемонија, интелектуалци и држава“, у: *Студије културе – Зборник*, Службени гласник, Београд, 2008.
7. Инђић, Т.: *Технологија и културни идентитет*, Службени гласник, Београд, 2009.
8. Јанићијевић, Н.: „Глобализација и националне културе земаља у транзицији: конвергенција или дивергенција?“, *Пословна политика*, год. 31, бр. 7–8, 2002.
9. Katzenstein, P. J., ed.: *The Culture of National Security. Norms and Identity in World Politics*, New York: Columbia University Press, 1996.
10. Кимлика, В.: *Мултикултурализам – мултикултурно грађанство*, ЦИД, Подгорица, и Јесенски и Турк, Загреб, 2004.
11. Kirchner, Emil J., Sperling, J., (eds): *National Security Cultures – Patterns of global governance*, Routledge, London and New York, 2010.
12. Krause, K.: "Critical Theory and Security Studies the Research Programme of Critical Security Studies", *Cooperation and Conflict*, Sage Journals, 1998.
13. Montserrat, G.: *The Identity of Nations*, Polity Press, Cambridge, UK, 2008.
14. Рајт Милс: *Елита власти*, Култура, Београд, 1964.
15. Стајић, Љ.: „Неке недоумице око схватања безбедности у XXI веку“, у: *Ризик, моћ, заштита – Увођење у науку безбедности*, приредио Владимир Н. Цветковић, Службени гласник и Факултет безбедности, Београд, 2010.
16. Стајић, Љ.: *Основи система безбедности*, Правни факултет у Новом Саду, Нови Сад, 2011.
17. Станаревић, С.: *Концепт безбедносне културе и претпоставке његовог развоја*, докторска дисертација, Факултет безбедности, Универзитет у Београду, 2012.
18. Steenkamp, Jan-Benedict: "The role of national culture in international marketing research", *International Marketing Review*, 2001, vol. 18, iss. 1.
19. Hotstede, G.: "National Cultures in Four Dimensions", *International Studies of Management and Organization*, 1983.
20. Schwartz, Shalom H.: "Are there universal aspects in the content and structure of values?", *Journal of Social Issues* (1994), 50, pp. 19–45; и F. Trompenaars, "Resolving International Conflict Culture and Business Strategy", *Business Strategy Review*, 1996, Volume 7, Issue 3.